

İbrahimov İslam Hacı oğlu
iqtisad elmləri doktoru, professor,
Əməkdar kənd təsərrüfatı işçisi,
Bakı Biznes Universiteti,
E-mail: bbu-kafedra@mail.ru
© İbrahimov İ.H.,2021

UOT – 664

İŞĞALDAN AZAD EDİLMİŞ ƏRAZİLERDƏ YEYİNTİ SƏNAYESİNİN DÖVLƏT TƏNZİMLƏNMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi – işğaldan azad edilmiş ərazilərdə (İAEƏ-də) yeyinti sənayesinin dövlət tənzimlənməsi istiqamətlərini müəyyənləşdirməkdən ibarətdir.

Tədqiqatın metodologiyası – tədqiqat kənd təsərrüfatı və yeyinti sənayesinin inkişafına dair qanunlara, Dövlət Proqramlarına, “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfat məhsulları istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi” nə, istehsalın inkişafı istiqamətlərinə dair iqtisadi-statistik vasitələrə, üsullara, metodlara və yanaşmalara uyğun aparılmışdır.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti – tədqiqat nəticələrindən, irəli sürülən təkliflərdən kənd təsərrüfatı və yeyinti məhsulları istehsalının artırılması, proqramlarının hazırlanmasında İAEƏ-də kənd təsərrüfatı və yeyinti məhsulları istehsalının dövlət tənzimlənməsi tədbirlərində istifadə edilə bilər.

Tədqiqatın nəticələri – İAEƏ-də yeyinti sənayesinin təşkili və idarə edilməsində, dövlət tənzimlənməsi tədbirlərində istifadə etmək olar.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – məqalədə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının artırılması yeyinti məhsulları istehsalının artırılmasının ilkin şərtlərindən biri kimi qiymətləndirilir. Tədqiqatla müəyyən edilir ki, yeyinti məhsulları istehsalının artırılması üçün Azərbaycan öz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra bir sıra ardıcıl və sistemli tədbirlər həyata keçirilmişdir. Məqalədə işğaldan azad edilmiş ərazilərdə (İAEƏ-də) yeyinti sənayesinin formalaşdırılması və inkişafı üçün dövlət tənzimlənməsinin əsas istiqamətləri müəyyən edilir. Həmin istiqamətlərin maliyyə-kredit, qiymət, vergi, investisiya, sığorta, xarici-iqtisadi siyasət, yerli istehsalçılara dövlət yardımı və s. ibarət olduğu elmi cəhətdən əsaslandırılır və müvafiq təkliflər hazırlanır.

Açar sözlər: emal sənayesi, işğaldan azad edilmiş ərazilər, dövlət tənzimlənməsi, əsas istiqamətlər, sosial siyasət, iqtisadi inkişaf.

GİRİŞ

Yeyinti sənayesi emal sənayesinin mühüm sahələrindən biri olmaqla ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsində əsas ehtiyat mənbəyidir. Milli iqtisadiyyatın formalaşmasında, iqtisadi və siyasi müstəqilliyin təmin edilməsində müxtəlif texniki-texnoloji proseslərə və infraqurstruktura malik olan yeyinti sənayesi kənd təsərrüfatı ilə birlikdə mühüm əhəmiyyət daşıyır. Çünki əhalinin həyat səviyyəsi və onların fiziki yaşanı kənd təsərrüfatı və yeyinti sənayesinin inkişaf səviyyəsindən çox asılıdır. Yeyinti sənayesi xammalın ilkin və təkrar emalını əhatə etməklə tərəvəz, meyvə, şəkər, ət, süd, tütün, çörək bişirmə, pivə, alqaqollu və alkoqolsuz içkilər, şirniyyat istehsalı və s. müxtəlif çeşiddə, ekoloji təmiz ərzaq fondu yaradılması üçün strateji əhəmiyyətli sahədir. (4) Sahənin əhəmiyyətini nəzərə alaraq, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı müəssisələri, ərzaq və yeyinti sənayesi müəssisələrinin özəlləşdirilməsi həyata keçirilmiş, müstəqilliyin ilk illərindən yeni mülkiyyət münasibətlərinin formalaşdırılması üçün ardıcıl və məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirilmişdir. “Yeyinti məhsulları haqqında”, “Taxıl haqqında”, “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında”, “Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında” və s. qanunlar, “2008-2015-ci illərdə əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı”, 2004-cü ildən indiyə kimi, yəni 2023-cü ili əhatə edən 4 “Regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”, “Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üzrə Dövlət Proqramı” və s. dövlət əhəmiyyətli sənədlər qəbul edilmişdir. Bütün bunlar ölkədə qida təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. (8) Ölkədə istehsal olunan sənaye məhsulunda qida sənayesinin payı son illər 6-7 faiz təşkil edir.

Statistik məlumatlara görə 01.01.2019-cu ildə qida məhsulları istehsalı ilə 393, içki istehsalı ilə 120, tütün məmulatlarının istehsalı ilə 10 müəssisə fəaliyyət göstərmişdir. Bu müəssisələrin qida məhsulları istehsalı üzrə 44,5 faizi orta və iri ölçüdə, içki istehsalı müəssisələrinin 45,8 faizi, tütün məmulatları istehsalı üzrə 60 faizi orta və iri ölçüdə olan müəssisələr olmuşdur. Qida məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan müəssisələrin 2014-cü ildə 95,3 faizi qeyri - dövlət müəssisələri olmuşdursa, 2019-cu ildə onların xüsusi çəkisi 98,2 faiz təşkil etmişdir. Qida sənayesində əsas kapitalla yönəldilən investisiyalar 2014-cü ilə 92,6 milyon manatdan 2018-ci ildə 196,6 milyon manata çatmışdır. Investisiyanın 91,6 faizi (180,1 mln. manat) daxili investisiya olmuşdur. Qida məhsulları istehsalı ilə məşğul olan müəssisələrdə sahibkarların sayı müqayisə edilən dövrdə 26,7 faiz, məhsul istehsalı 25,4 faiz artmışdır. (3) Bütün bunlar onu göstərir ki, qida məhsulları istehsalının artırılması və qida təhlükəsizliyi dövlətin iqtisadi siyasətinin prioritetlərindən biri olmuş və olmaqdadır. Bu baxımdan qida məhsulları istehsalı və təhlükəsizliyi ilə əlaqədar dövlət strateji hədəflərini iqtisadi mexanizmin təkmilləşdirilməsi ilə reallaşdırılmalıdır. Burada milli maraqlar, ölkə əhalisinin sağlamlığına təminat verən, ekoloji cəhətdən təmiz qida məhsulları istehsalı, xüsusən yerli istehsalın stimullaşdırılması mühüm prioritet olmalıdır. Dövlətin tənzimləmə siyasəti qida sənayesinin inkişafı, onun maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, bu sahədə insan kapitalının formalaşdırılması ilə şərtləndirilməlidir (7). Hesab edirik ki, yeyinti sənayesində dövlət tən-

zımlənməsinin əsas istiqamətlərinin müəyyən edilməsi işğaldan azad edilmiş ərazilərdə formalaşdırılacaq müəssisələrin inkişafı üçün zəruri amillərdən biri ola bilər.

Tədqiqatın əsas məzmunu

Bazar münasibətləri şəraitində yeyinti sənayesinin dövlət tənzimlənməsi sahənin dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi zərurətindən irəli gəlir. Dövlət öz tənzimləmə funksiyalarını inzibati və iqtisadi metodların vasitəsilə həyata keçirir. İAEƏ-də iqtisadi tənzimləmədə bu funksiyalar əhəmiyyətini daha da artırır. Bazar münasibətləri şəraitində iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi sistemi hər şeydən əvvəl iqtisadi metodlara əsaslanır (6). Yeyinti sənayesinin inkişafının təmin edilməsi baxımından yeyinti məhsulları istehsalının və ərzaq bazarının inkişafının dövlət tərəfindən iqtisadi vasitələrlə tənzimlənməsi bazar özünü-tənzimləmə mexanizmi ilə əlaqələndirilməlidir. Bu baxımdan yeyinti sənayesinin spesifik xüsusiyyətləri və onun sahələrinin gəlirliliyi və xarici rəqabətin əlverişsiz təzahürlərinə daha səmərəli müqavimət göstərmək imkanlarının məhdudluğu yeyinti sənaye istehsalının dövlət tərəfindən iqtisadi vasitələrlə tənzimlənməsinin həlledici əhəmiyyət kəsb etməsini şərtləndirir (9). Ona görə də ölkənin iqtisadi inkişafı baxımından dövlətin ən mühüm vəzifələrindən biri İAEƏ-də yeyinti məhsulları istehsalının iqtisadi vasitələrlə tənzimlənmə konsepsiyasının işlənilib hazırlanması, xüsusən müvafiq maliyyə-kredit, qiymət, vergi, investisiya, sığorta və xarici iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsini, yerli əmtəə istehsalçılara dövlət yardımı sisteminin formalaşdırılmasını və tətbiqini tələb edir.

Araşdırmalar göstərir ki, Azərbaycanda həyata keçirilən transformasiya yönümlü islahatların ilkin dövrlərində, iqtisadiyyata dövlət müdaxiləsi kəskin şəkildə məhdudlaşdırılmışdır. İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi ilə bağlı həyata keçirilən tədbirlərin ardıcıl xarakter daşmaması, yeyinti sənayesi sahələrinin dövlətin bütövlükdə sosial iqtisadi proseslərin idarə olunmasından kənar qalması məhsul istehsalının həcmində kəskin şəkildə azalmasına səbəb olmuşdu. Bu mülkiyyət mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, yeyinti məhsulları istehlakçılarının maliyyə fəaliyyətinin pisləşməsinə, ərzaq bazarında idxal kanallarının xüsusi çəkisinin genişlənməsinə, yerli istehsalçıların daxili bazardan sıxışdırılmasına gətirib çıxarmışdır.

Bu baxımdan 1994-1995-ci ildən başlayaraq Azərbaycanda həyata keçirilən iqtisadi islahatlar, aqrar sahədə mülkiyyətin, torpağın və əmlakın özəlləşdirilməsi, müxtəlif mülkiyyət formalarına əsaslanan və bir çox məhsul növləri üzrə istehsalın artımına gətirib çıxarmışdır. (7) Lakin həyata keçirilən tədbirlər birinci növbədə kənd təsərrüfatının və onunla qarşılıqlı əlaqədə olan sahələrin, xüsusən yeyinti sənayesinin dayanıqlı inkişafını təmin edə bilməmişdir. Qeyri-neft sahələrinin dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi dövlətin iqtisadi siyasət strategiyasının formalaşdırılmasından bilavasitə asılı olmaqla milli iqtisadiyyatın dövlət tərəfindən inzibati və iqtisadi vasitələrlə tənzimlənməsini obyektiv zərurətə çevirir. Bu dövlətin iqtisadi tənzimləyicilərinin rolunun və funksiyalarının genişləndirilməsini, yeyinti sənayesi sahələrinin və onunla qarşılıqlı əlaqədə olan digər sahələrdə iqtisadi proseslərə dövlət müdaxiləsinin forma və metodlarının təkmilləşdirilməsini tələb edir.

Müasir şəraitdə yeyinti sənayesi sahəsinin iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi sistemi

ardıcıl xarakter daşımaqla bu sahədə mövcud bərpa və yenidən yaradılma prosesində geriliyin aradan qaldırılmasına yetərli olan kompleks tədbirləri özündə əks etdirməli və onun daha da sürətli inkişafına zəmin yaratmalıdır. Hesab edirik ki, yeyinti sənayesinin dövlət tənzimlənməsinin intensiv xarakter alması üçün aşağıdakı tədbirlər həyata keçirilməlidir:

- 1) Yeyinti sənayesində yeni texnologiyaların tətbiqinin stimullaşdırılması;
- 2) İAEƏ-də yeyinti sənayesinin mütərəqqi strukturunun yaradılması və investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılması;
- 3) Yeyinti məhsulları istehsalının maliyyə resurslarına olan tələbinin ödənilməsinə şərait yaradılması;
- 4) Yeyinti sənayesinin rəqabətədavamlılığının təmin edilməsi;
- 5) Ərazidə yeyinti sənayesini infrastrukturlarının formalaşdırılmasına yardım göstərilməsi;
- 6) Yeyinti sahəsində çalışan işçilərin ixtisasının artırılması və s.

Aqrar sahənin dövlət tənzimlənməsinin səmərəliliyi, müvafiq normativ hüquqi bazanın formalaşdırılmasından asılıdır. Qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsində əsas məqsəd tənzimləmə funksiyalarının gücləndirilməsi, özəl sektorun təşəbbüslərinin dəstəklənməsi, rəqabətqabiliyyətli məhsulla daxili tələbatın dolğun ödənilməsi və ixrac potensialının gücləndirilməsi əsas istiqamətlərdən olmalıdır. Sadalanan əsas istiqamətlərin reallaşdırılması istiqamətində dövlət idarəetmə sistemində dövlət və özəl bölmələrin fəaliyyət dairələri dəqiq müəyyənləşdirilməli, onlar arasında əməkdaşlığın yeni hüquqi-normativ baza və fəaliyyət mexanizmləri yaradılmalıdır.

İAEƏ-də yeyinti sahəsinin dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi üçün bu sahədə dövlətin iqtisadi tənzimləyicilərinin səmərəli fəaliyyətinin həyata keçirilməsi baxımından bir sıra əraziyə aid xüsusi hüquqi-normativ aktların qəbul edilməsini məqsədəuyğun hesab etmək olar:

- 1) Yeyinti sənayesi sahələrinin dövlət tənzimlənməsi;
- 2) Yeyinti sənayesinə büdcə yardımı;
- 3) Sahənin maliyyə-kredit sisteminin tənzimlənməsi;
- 4) Yeyinti məhsulları istehsalçıların maliyyə sağlamlaşdırılması;
- 5) Yeyinti və ərzaq məhsullarının və xammalının idxalının tənzimlənməsi;
- 6) Yeyinti sənayesi ilə iqtisadiyyatın digər sahələri arasında qiymət nisbətinin təmin edilməsi.

Hesab edirik ki, yeyinti sahəsinin dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi dünya təcrübəsinə əsaslanan, büdcə vəsaiti və investisiyalar hesabına həyata keçirilən səmərəli dövlət yardım proqramlarından bilavasitə asılıdır. Digər sahələrdə, məsələn, kənd təsərrüfatında olduğu kimi, yeyinti məhsulları istehsalçılarında birbaşa büdcə yardımlarının, subsidiyaların, dotasiyalar və kompensasiyaların verilməsi, müəyyən xərclərin ödənilməsi məqsədilə qısa müddətli kredit resurslarının ayrılması, texnologiya və avadanlıqların lizinq yolu ilə əldə olunmasına yardım göstərilməsi, prioritet istiqamətlər üzrə ixrac yönümlü kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları istehsalının stimullaşdırılması, məqsədli proqramlar çərçivəsində investisiya qoyuluşla-

rının maliyyələşdirilməsi sahənin inkişafının təmin edilməsində həlledici rol oynaya bilər. Ünvanlı dövlət yardımları göstərilməsi də dövlətlə müqavilə şərtlərini yerinə yetirən müəssisələr (məhsul istehsalının həcmi və çeşidinin artırılması, məhsul vahidinə çəkilən xərclərin aşağı salınması və s.) büdcə köməklikləri verilməsinə əsaslanmalıdır. Yeyinti məhsulları istehsalçılara yardımlar ilk növbədə onların maliyyə vəziyyətinin sağlamlaşdırılmasına yönəldilməklə aşağıdakı istiqamətlərdə həyata keçirilə bilər;

- 1) Məhsul istehsalçılarının gəlirlərinin artırılmasına yardım göstərilməsi;
- 2) Kənd təsərrüfatı və sənaye məhsulları arasında qiymət disparitetinin aradan qaldırılması üçün zəruri tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- 3) İAEƏ-də yeyinti sənayesi müəssisələrinin yaradılması, struktur dəyişikliklərinin stimullaşdırılması və prioritet istiqamətlər üzrə dövlət yardımlarının göstərilməsi;
- 4) Maliyyə sağlamlaşdırılması üzrə zəruri tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- 5) Yeyinti sənayesi müəssisələrində sığorta sisteminin təkmilləşdirilməsi;
- 6) Bazar konyunkturunda baş verən dəyişikliklərə uyğun sahənin səmərəli kreditləşdirmə mexanizminin formalaşdırılması;
- 7) Daxili ərzaq bazarının formalaşdırılması, infrastrukturların inkişafının stimullaşdırılması.

Yeyinti sənayesində maliyyə resurslarına olan tələbatın ödənilməsi sahənin dayanıqlı inkişafının təmin edilməsinin mühüm şərti hesab edilir. Bu baxımdan dövlət tənzimlənməsi sahədə kredit mexanizminin təkmilləşdirilməsinə xidmət etməlidir. Nəzərə almaq lazımdır ki, yeyinti sənayesi məhsulları istehsalçılarının səmərəli fəaliyyəti sahənin spesifik xüsusiyyətləri və hazırkı vəziyyət nəzərə alınmaqla onlara güzəştli kreditlərin və yüksək səviyyədə dövlət yardımlarının göstərilməsini tələb edir. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda Sahibkarlığa Kömək Milli Fonduna cəlb olunan kommersiya bankları vasitəsilə emal müəssisələrinə güzəştli kreditlərin verilməsi təcrübəsi hazırda kreditləşdirilmənin ünvanlı şəkildə aparılmasına imkan verir. Sahədə iqtisadi subyektlərin inkişaf səviyyəsinin müxtəlifliyi, kəskin təbii-iqtisadi şərait, kreditlərin alınma məqsədləri ilə dövlətin üstün sayıb subsidiyalaşdıracağı istiqamətlər arasındakı mövcud fərqlər tələb edir ki, kredit mənbələri bir fondan deyil, strateji məqsədlərə cavab verən müxtəlif istiqamətli fondlardan formalaşdırılsın. Eyni zamanda sahibkarların sərbəst maliyyə vəsaitinin də kredit mənbəyi kimi akkumulyasiya edilməsi mexanizmləri tədricən fəallaşdırılmalıdır.

Yeyinti sənayesinin dövlət tənzimlənməsinin əsas istiqamətlərindən birini qiymət siyasəti təşkil edir. Qiymət mexanizminin təkmilləşdirilməsi resurs təminatından ərzaq məhsullarını pərakəndə ticarətinə qədərki bütün mərhələlərdə istehsalçıların maraqlarının davamlı şəkildə qorunması ilə yanaşı, istehlakçıların alıcılıq qabiliyyətinin formalaşdırılmasına xidmət etməlidir. Yeyinti sənayesində qiymət sisteminin təkmilləşdirilməsi dövlət müdaxiləsinin səmərəli və sivil forması kimi öz əksini tapmalıdır. Kənd təsərrüfatı məhsullarının emal sənayesi üçün əsas mənbə olduğu üçün qiymət nisbətlərində paritetliyə əməl olunması, bu prosesin hüquqi və iqtisadi təminatının formalaşdırılması yeyintidə dövlətin qiymət tənzimlənməsinin

prioritet istiqamətini təşkil etməlidir. Yeyinti sənayesində qiymət siyasətinin reallaşdırılmasında vacib prinsiplər kimi aşağıdakıların əsas götürülməsini məqsəduyğun hesab etmək olar:

- Ölkənin və ərazinin rayonları səviyyəsində ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi;
- Emal sənayesi, kənd təsərrüfatı və onlarla qarşılıqlı əlaqədə olan sahələr arasında elmi cəhətdən əsaslandırılmış ekvivalent münasibətlərin qurulması;
- Kənd təsərrüfatının əsas mənbə kimi bu sahədəki istehsalçıların gəlirliyinin artırılmasının himayə edilməsi;
- Elmi texniki tərəqqinin nailiyyətlərinin və qabaqcıl təcrübələrin yeyinti sənayesində tətbiqinə nail olunması və s.

Yeyinti sənayesində vergi siyasətinin təkmilləşdirilməsi dövlət tənzimlənməsinin mühüm istiqamətindən biri hesab edilir. Sahənin inkişafının təmin edilməsi məqsədilə vergi siyasətində bu sahənin spesifik xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır. Bu sahədə əldə olunan gəlirlərin artmasına və həmin gəlirlərin gələcəkdə geniş təkrar istehsalə yönəldilməsinə əlverişli şərait yarada bilər. Əmtəə istehsalçılarının maraqlarının təmin edilməsi baxımından vergi siyasətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi ilk növbədə vergi yükünün azaldılmasını, vergi güzəştləri sisteminin səmərəliliyinin artırılmasını və müəssisənin daxili ehtiyatlar hesabına xüsusi investisiya resurslarını formalaşdırmaq imkanlarının stimullaşdırılmasını nəzərdə tutur. Vergi mexanizminin təkmilləşdirilməsi sahədə fəaliyyət göstərən sahibkarlıq qurumlarının istehsal aktivliyinin stimullaşdırılmasına və mövcud maddi-texniki resurslardan səmərəli istifadə edilməsinə xidmət etməklə emal müəssisələrinin özünümaliyyələşdirmə prinsipində işləmələrinə əlverişli şərait yarada bilər.

Yeni iqtisadi münasibətlər şəraitində emal sənayesində risklərin sığortalanması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Təcrübədə risklərin səmərəli bölüşdürülməsi hesabına əmtəə istehsalçılarının gəlirlərinin səmərəli müdafiəsi yeyinti sahəsinin dövlət tənzimlənməsinin prioritet istiqaməti sayılır. Nəzərə almaq lazımdır ki, emal məhsullarının sığortalanmasında dövlət yardımının xüsusi çəkisi hələ aşağı səviyyədədir. Yeyinti sənayesi müəssisələrinin və məhsulların yerli sığorta şirkətləri tərəfindən sığortalanması və stimullaşdırılması hazırda mühüm əhəmiyyət kəsb edən vasitələrdən biri olmalıdır.

Hazırda yeyinti sənayesində, xüsusən İAEƏ-də investisiya qoyuluşlarının stimullaşdırılması dövlət tənzimlənməsinin mühüm tərkib hissəsini təşkil edir. Sahədə investisiya proseslərinin aktivləşdirilməsi bu sahədə inkişaf strategiyasının işlənilib hazırlanmasından bilavasitə asılıdır. Bu işə ilk növbədə investisiya resursları mənbələrinin genişləndirilməsini və onların strukturunun optimallaşdırılmasını, müəssisənin xüsusi vəsaitlərinin, əhali əmanətlərinin investisiyaya cəlb edilməsinin stimullaşdırılmasını tələb edir. Hazırkı şəraitdə dövlətin büdcə vəsaitləri hesabına investisiya proqramlarının həyata keçirilməsi imkanları genişdir. Bu baxımdan yeyinti sənayesində yeni texnologiyalara investisiya qoyuluşlarına yönəldilən vəsaitin müəyyən hissəsinin büdcə hesabına maliyyələşdirilməsi İAEƏ-də yeyinti müəs-

sisələrinin dövlətin strateji maraqlarının reallaşdırılmasına önəmli təsir göstərməklə investisiya siyasətinin prioritetliyini təmin edə bilər. Bu baxımdan yeyinti sənayesində dövlətin investisiya yardımının təkmilləşdirilməsinin mühüm istiqamətləri aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- 1) İAEƏ-də müasir yeyinti sənayesi müəssisələrinin yaradılması;
- 2) Digər güzəştlərin, eləcə də dövlət təminatlarının tətbiqi yolu ilə yeyinti sahəsində kapital qoyuluşunda yerli investorların iştirakının stimullaşdırılması;
- 3) Yeyinti sahəsində fəaliyyət göstərən müəssisələrin maliyyə aktivlərinin idarə edilməsinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi;
- 4) Yeyinti sənayesi müəssisələrinə xarici investisiyaların cəlb edilməsinin stimullaşdırılması.

Sahədə kapitalın cəlb edilməsinin ən mühüm şərtlərindən biri kənd təsərrüfatı və emal müəssisələri arasında inteqrasiya münasibətlərinin təkmilləşdirilməsindən asılıdır. Ona görə də istehsal subyektləri və emal müəssisələri arasında inteqrasiya əlaqələrinin formalaşmasına və inkişafına dövlət dəstəyi göstərilməlidir. Inteqrasiya elə formalaşmalıdır ki, yeyinti məhsulları istehsalının xüsusi çəkisinin artırılması, əhalinin alıcılıq qabiliyyətinin yüksəldilməsi və ərzaq məhsullarının ekoloji təhlükəsizliyi ön plana çəkilsin.

Məlumdur ki, yeyinti sənayesinin dövlət tənzimlənməsi vasitələrindən biri də səmərəli xarici iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsidir. Hazırda ölkənin mövcud vəziyyəti və yerli əmtəə istehsalçılarının real himayəçilik tədbirlərinin həyata keçirilməsi məqsədilə xarici ticarətin tənzimlənməsi obyektiv zərurətə çevrilmişdir. Bununla əlaqədar olaraq yeyinti və ərzaq məhsulları və xammal idxalının İAEƏ-də tənzimlənməsi ilə bağlı xüsusi qanunvericilik aktlarının işlənilməsi hazırlanması zəruridir. Bununla əlaqədar yeyinti məhsulları istehsalının xarici rəqabətin əlverişsiz təsirlərindən qorumaq, ixracatçıların kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları istehsalının subsidiyalaşdırılması və yerli əmtəə istehsalçılarının dövlət tərəfindən zəruri təşkilati- iqtisadi tədbirlərin həyata keçirilməsi əsas şərtlərdən hesab edilməlidir.

Y E K U N

Araşdırmalar göstərir ki, mövcud reallıqlar baxımından yanaşdıqda məlum olur ki, Azərbaycan Respublikasının Ermənistanın işğalından azad edilmiş ərazilərdə aqrar sahədə, həmçinin yeyinti sənayesində tez bir zamanda daxili imkanları hesabına sahibkarlar təbəqəsi yaratmaq iqtidarında deyildir. Başqa sözlə, emal sənayesinin yaradılması dövlətin dəstəyi, investisiya, həmçinin buraya yüksək ixtisaslı mütəxəssislər cəlb edilməsi imkanlarından və stimullaşdırılmasından bilavasitə asılıdır. Ona görə də, bu ərazilərdə yenidənqurma şəraitində sahibkarlıq prinsiplərinin tətbiqi dövlət dəstəyinin mühüm tərkib hissəsi sayılmalıdır. Hesab edirik ki, prosesin ilkin mərhələsində dövlətin əsas təsir vasitələri bu sahədə strateji məq-

sədlərin reallaşdırılmasına və bu prosesə iqtisadi tərəfdaşların geniş surətdə cəlb edil-məsinə yönəldilməlidir. İAEƏ-də yeyinti sənayesinin formalaşdırılmasında dövlətin himayəçilik fəaliyyətinin digər mühüm prinsiplərindən biri xarici yeyinti məhsulları bazar-larında yerli əmtəə istehsalçıları və istehlakçıların bərabər hüquqlu subyekt kimi iştirakına əlverişli şəraitin yaradılmasından ibarət olmalıdır. Bu, dövlət tərəfindən elmi cəhətdən əsaslandırılmış tənzimləmə tədbirlərinin həyata keçirilməsini tələb edir. Bu tədbirlərə aşağıdakılar aid edilə bilər;

- 1) Yerli yeyinti məhsullarının beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması;
- 2) Yerli yeyinti məhsullarının ixracının təşkil edilməsi;
- 3) İdxal kanallarının ədalətsiz təsirdən daxili ərzaq bazarının müdafiə edilməsi;
- 4) Rəqabətqabiliyyətli qida məhsulları istehsalının təmin edilməsi və s.

Yeyinti sahəsinin inkişafının təmin edilməsi regionların və kəndin sosial inkişafının dövlət tənzimlənməsindən də asılıdır. Sosial inkişafın tənzimlənməsi dövlətin aktiv sosial siyasəti vasitəsilə reallaşdırılmalıdır. Bu siyasət əsas etibarilə yeyinti sənayesi işçilərinin real gəlirlərinin artmasına əlverişli şərait yaradılmasına, sosial infrastrukturun müasir tələblərə uyğunlaşdırılmasına xidmət edir.

İAEƏ-də sosial-iqtisadi inkişafın təmin edilməsi baxımından nəzərdə tutulan tədbirlərin həyata keçirilməsi ərazilərdəki dağıdılmış şəhər və kənddə normal həyat səviyyəsinin təmin edilməsinə və daha da yüksəldilməsinə, məşğulluğun yaxşılaşdırılmasına, məskunlaşdırılma və urbanizasiya proseslərinin tənzimlənməsinə şərait yarada bilər.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi. 206. 177s
2. Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı. Bakı. 2014
3. Azərbaycan sənayesi. Statistik məcmuə. Bakı. 2019. 252s
4. Abbasov İ.M, Əliyev T.N. Qeyri-neft sənayesinin iqtisadiyyatı. Bakı. 2018. 267s.
5. İlham Əliyev və müasir aqrar siyasət. Bakı. 2013. 936s.
6. İbrahimov İ.H. Sahibkarlıq fəaliyyətinin tənzimlənməsi məsələləri (Monoqrafiya). Bakı. 2010. 248s
7. İbrahimov İ.H. Aqrar sahənin iqtisadiyyatı (monoqrafiya). Bakı. 2016. 655s
8. Quliyev E.A. Qida təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi problemləri və strateji istiqamətləri (Monoqrafiya). Bakı. 2020. 464s.
9. Salahov S.V. Aqrar sahənin dövlət tənzimlənməsi məsələləri. (Monoqrafiya). Bakı. 2004. 504s

*Ибрагимов Ислам Гаджи оглы,
доктор экономических наук, профессор,
Заслуженный работник сельского хозяйства,
Бакинский Университет Бизнеса,
E-mail: bbu-kafedra@mail.ru
© Ибрагимов И.Г., 2021*

НАПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ НА ОСВОБОЖДЕННЫХ ОТ ОККУПАЦИИ ТЕРРИТОРИЯХ

Р Е З Ю М Е

Цель исследования - выявить направления государственного регулирования пищевой промышленности на освобожденных от оккупации территориях (ООТ).

Методология исследования - исследование проводилось в соответствии с законами о развитии сельского хозяйства и пищевой промышленности, государственными программами, «Стратегической дорожной картой по производству и переработке сельскохозяйственной продукции в Азербайджанской Республике», экономическими и статистическими инструментами, методами, техниками и подходами.

Практическая значимость исследования - результаты исследования, выдвинутые предложения могут быть использованы для увеличения сельскохозяйственного и пищевого производства, при разработке программ в области мер государственного регулирования сельскохозяйственного и пищевого производства на оккупированных территориях.

Результаты исследования - могут быть использованы при организации и управлении пищевой промышленностью на оккупированных территориях, в государственном регулировании.

Оригинальность и научная новизна исследования - в статье рост производства сельскохозяйственной продукции оценивается как одна из предпосылок увеличения производства продуктов питания. Исследование показывает, что с момента восстановления независимости Азербайджана был принят ряд последовательных и систематических мер по увеличению производства продуктов питания. В статье определены основные направления государственного регулирования формирования и развития пищевой промышленности на освобожденных территориях (ООТ). Эти направления научно обоснованы и состоят из финансово-кредитной, ценовой, налоговой, инвестиционной, страховой, внешнеэкономической политики, государственной помощи местным производителям и т.д., и подготовлены соответствующие предложения.

Ключевые слова: обрабатывающая промышленность, освобожденные от оккупации территории, государственное регулирование, основные направления, социальная политика, экономическое развитие.

*Islam Haji Ibrahimov,
D.Sc.(Econ.), Professor,
Honored Agriculture Worker,
Baku Business University,
E-mail: bbu-kafedra@mail.ru
© I.H. Ibrahimov, 2021*

DIRECTIONS OF STATE REGULATION OF THE FOOD INDUSTRY IN THE TERRITORIES LIBERATED FROM OCCUPATION

A B S T R A C T

The purpose of the research is to identify the directions of state regulation of the food industry in the territories liberated from the occupation (TLO)

The methodology of the research: the study was carried out following the laws on the development of agriculture and food industry, State programs, "Strategic roadmap for the production and processing of agricultural products in the Republic of Azerbaijan", economic and statistical tools, methods, techniques and approaches.

The practical importance of the research - the results of the research, the proposals put forward can be used to increase agricultural and food production, when developing programs in the field of measures of state regulation of agricultural and food production in the territories liberated from the occupation.

The results of the research - can be used in the organization and management of the food industry in the territories the territories liberated from the occupation, in state regulation.

The originality and scientific novelty of the research - in the article the growth of agricultural production is assessed as one of the prerequisites for an increase in food production. The study shows that since the restoration of Azerbaijan's independence, several consistent and systematic measures have been taken to increase food production. The article defines the main directions of state regulation of the formation and development of the food industry in the liberated territories (TLO). These directions are scientifically grounded and consist of financial and credit, price, tax, investment, insurance, foreign economic policy, government assistance to local producers, etc., and relevant proposals have been prepared.

Keywords: manufacturing industry, territories liberated from occupation, state regulation, main directions, social policy, economic development.

*Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:
14.05.2021
Təkrar işləməyə göndərilmişdir:
21.05.2021
Çapa qəbul olunmuşdur: 31.05.2021*

*Дата поступления статьи в редак-
цию: 14.05.2021
Отправлено на повторную
обработку: 21.05.2021
Принято к печати: 31.05.2021*

*The date of the admission of the article to
the editorial office: 14.05.2021
Send for reprocessing: 21.05.2021
Accepted for publication: 31.05.2021*